

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals.html.

6. Ratzinger J., card. Church and economy: Responsibility for the future of the world economy / Cardinal Josef Ratzinger // *Communio*. – 1986. – № 13. – P. 199–204.

7. Sirico R. Does the Pope Blast Capitalism? [Електронний документ] / Robert A. Sirico // Acton institute. – Режим доступу: <http://www.acton.org/pub/commentary/2007/05/11/does-pope-blast-capitalism>.

References

1. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoj jekonomii. T.I. Kn.1. Process proizvodstva kapitala / Marks K. – M.: Politizdat, 1988. – 891 s.

2. Marks K. Tezisy o Fejrbahе / Marks K., Jengel's F. // *Izbrannye proizvedeniya*. V 3–h t. – M.: Politizdat, 1985. – T.I. – S.1–4.

3. Chaput Ch., archbish. Being Human in an Age of Unbelief / Charles J. Chaput, O.F.M. Cap., Roman Catholic Archbishop of Philadelphia [Elektronnyj dokument] // Catholic Culture. – Rezhym dostupu: <http://www.catholicculture.org/culture>.

4. Deus caritas est. Encyklika Benedykta XVI / per. s ital. Z.Kurdini. – L'viv: Misioner, 2008. – 57 s.

5. Populorum Progressio. Encyclical of Pope Paul VI On the Development of Peoples, March 26, 1967 [Elektronnyj dokument] / The Holly See. – Rezhym dostupu: http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals.html.

6. Ratzinger J., card. Church and economy: Responsibility for the future of the world economy / Cardinal Josef Ratzinger // *Communio*. – 1986. – № 13. – P.199–204.

7. Sirico R. Does the Pope Blast Capitalism? [Elektronnyj dokument] / Robert A. Sirico // Acton institute. – Rezhym dostupu: <http://www.acton.org/pub/commentary/2007/05/11/does-pope-blast-capitalism>.

Viter D.V., doctor in philosophy, senior researcher, deputy director, Institute of Global Strategies Department of the National University "Ostrog Academy" (Ukraine, Kiev), vdv_n@mail.ru

Criticism of Marxism and liberal capitalism in the evolution of conceptual views of Benedict XVI

The issues of Pope Benedict XVI social and political concept in connection with the transformation of economic ideas as result from critical reflection of liberal capitalism and the contradictions between capitalism and socialism are considered. Emphasizes that the transformation of economic ideas associated with ideological critique of Marxism, with the aim of theoretical justification of world economic globalization on the basis of theological and social and philosophical apologetics of the liberal capitalism principles and formation consistent with it social theology.

Keywords: capitalism, Catholicism, economic, liberalism, Marxism, social philosophy, theology.

Viter D. V., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, заступник директора, Інститут глобальних стратегій управління Національного університету "Острожська академія" (Україна, Київ), vdv_n@mail.ru

Критика марксизма и либеральный капитализм в эволюции концептуальных взглядов Бенедикта XVI

Рассматриваются вопросы развития социально-политической концепции папы Бенедикта XVI в связи с трансформацией экономических идей, возникающей в результате критического осмысления либерального капитализма и противоречий между капитализмом и социализмом. Подчеркивается, что трансформация экономических идей связана с идеологической критикой марксизма с целью теоретического обоснования мировой экономической глобализации на основе теологической и социально-философской апологетики принципов либерального капитализма и формированием созвучной ей социальной теологии.

Ключевые слова: капитализм, католицизм, либерализм, марксизм, социальная философия, теология, экономика.

* * *

УДК 261.7

Рибачук М. Ф.

доктор філософських наук, професор
(Україна, Київ), mfrub10@ukr.net;

Лебедєв В. С.

старший викладач кафедри філософії
та релігієзнавства, Український гуманітарний інститут
(Україна, Київ), levit911@gmail.com

ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Розглядаються питання ролі Церкви в державотворчому процесі, важливості дотримання чинного законодавства в царині релігії. Особлива увага приділена аналізу способів моделювання державно-церковних відносин в сучасній Україні.

Ключові слова: держава, церква, державно-церковні відносини, релігійний фактор, поліконфесійність, толерантність.

Міжконфесійне протистояння, що не так давно мало місце, яке окремі зарубіжні засоби масової інформації назвали "війною дзвіниць", безперечно, негативно впливало і впливає на розбудову і утвердження незалежної Української держави. У зв'язку з цим постає питання про зв'язок релігії та політики. І якщо в епоху масового атеїзму таке питання здебільшого мало негативну відповідь, то нині взаємозв'язок релігії і політики є очевидним.

Можна, звичайно, посилатися на історичні факти, які свідчать про важливість релігійного питання у державотворчому процесі. Тому слід підкреслити чіткість і обґрунтованість позиції таких національних церковних діячів, як О. Лотоцький, М. Міхновський, В. Чехівський та інших, які послідовно ставили перед урядом Центральної Ради питання про важливість церковних проблем для утвердження української державності. Історичні факти також свідчать про те, що Центральна Рада не зовсім серйозно сприймала пропозиції відомих діячів національного духовенства, вважаючи церковні і міжцерковні стосунки (і взагалі релігійне питання) приватною справою духовних осіб, що, врешті-решт, трагічно позначилося на державотворчому процесі тогочасного періоду.

Не зупиняючись детально на проблемах національно-церковного життя 1917–1920 рр., на взаємозв'язку релігії і політики у період становлення Української держави на початку ХХ ст., маємо все ж таки наголосити, що тодішнє життя молодій державі багато у чому залежало від розв'язання церковних проблем органами державної влади. Немає сумніву у тому, що ця проблема є важливою і для сучасних дослідників.

Слід зауважити, що й нині відбувається чимало дискусій щодо взаємозв'язку релігії і політики, ролі Церкви у державотворчому процесі. Однак коли мова заходить про конкретне врегулювання міжцерковних, міжконфесійних суперечок, то, звичайно, вирішення цих питань, як правило, віддається на розсуд самих релігійних організацій, оскільки Церква в Україні відокремлена від держави. Міркування такі: це, мовляв, не державні проблеми. Не дивлячись на те, що таке відокремлення дійсно ґрунтується на статті 35 Конституції України, однак слід наголосити: Україна повинна мати свою власну державну церковну політику. Наприклад, є Закон про свободу совісті та релігійні організації, проте, як він виконується на місцях, всім відомо. У той же час було б доцільним, щоб керівники релігійних організацій отримували відповідні орієнтири від владних структур щодо

дотримання існуючого законодавства, врегулювання міжконфесійних суперечок, майнового розподілу, підтримки даною церквою тих чи інших громадських заходів тощо, що сприяло б державотворчому процесові як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях.

Безумовно, і це слід підкреслити, мова не повинна йти про безпосереднє втручання держави у церковне життя. Але країна, що утверджує свою незалежність у складних для неї умовах, має використати релігійний фактор для прискорення розбудови Української держави, оскільки значну частину населення цієї країни становлять віруючі, від взаєморозуміння між якими багато в чому залежить стабільність суспільного розвитку. Принагідно слід зауважити, що з-поза меж нашої держави є намагання активно використати релігійний фактор як дестабілізуючий, що видно, приміром, на спробах зробити якнайдовшим роз'єднання українських православних церков.

Можна навести інший приклад подібних спроб дестабілізувати суспільне становище всередині України за допомогою релігійного фактора. Не говорячи про горезвісне "Біле братство", слід звернути увагу на активну проповідницьку діяльність на теренах суверенної України adeptів різноманітних культів, яким широко надають радіо- та телеэфір, найкращі кіноконцертні зали, актові зали навчальних закладів, стадіони, палаци спорту тощо. Релігійна практика подібних деномінацій часто межує з протиправною діяльністю, має чітко виражений політичний або комерційний характер, при цьому зневажаються природні релігійні почуття громадян, ними спекулюють. Держава в межах чинного законодавства мала б упереджувати подібну деструктивну діяльність релігійних організацій, оберігаючи права та свободи наших співгромадян, захищаючи власні національні інтереси. До таких релігійних вірувань можна віднести деякі неохристиянські об'єднання (Богородичний центр, Церква Світових жнив, Церква "Посольство благословенного Царства Божого для всіх народів"), синтетичні релігії ("Церква Уніфікації", "Велике Біле Братство ЮСМАЛОС", "Аум-Сенрікьо"), окультні і неомістичні рухи (теософія, антропософія, екстрасенсорика, біоенергетика), сатанинські культурні групи, що пропагують важливість спілкування з демонами, Люцифером і які проповідують культ зла і насильства.

Слід, отже, мати на увазі, що в поліконфесійній державі, якою є Україна, релігія може здійснювати дезінтегративну функцію. Інтегративну функцію вона, як правило, здійснює в моноконфесійних країнах, таких, наприклад, як Вірменія, Болгарія. В поліконфесійних країнах (Індія, Ліван, Таджикистан тощо) релігія часто виконує дезінтегративну функцію. В Україні існує безліч конфесій, між якими існують протиріччя, а є й також внутріконфесійні протиріччя. Якщо та чи інша релігія претендує на власну винятковість, нетерпимість до інших світоглядів, це може сприяти релігійній ксенофобії і національній ксенофобії. Тому владні структури, керівники релігійних деномінацій нашої країни повинні стояти на сторожі дотримання чинного законодавства в царині релігії, у той же час демонструючи всьому світові приклад релігійної толерантності в поліконфесійній державі.

У цьому контексті важливою є проблема державно-церковних відносин. Традиційно кваліфікація державно-церковних систем ґрунтується на потрійному розподілі: системи відокремлення, системи конкордату і системи національних церков. Але ця традиційна класифікація перебільшувала формальні аспекти державно-церковних відносин на шкоду їх змістові та функціональним особливостям. Вона загалом фіксувала окремі аспекти державно-церковних відносин, але не створювала їх системні моделі. Тому наступним кроком у пізнанні цих явищ стала так звана культурно-географічна модель. Вона передбачає такі модифікації: європейську, американську і радянську. Європейська модель державно-церковних відносин ґрунтується на тому, що певні церкви, які є традиційними, або національними, здобувають особливий статус. А саме: держава визнає їх виняткову роль і розробляє спеціальні заходи щодо їх підтримки або культивування.

Згідно з американською моделлю державно-церковних відносин усі регіональні об'єднання без винятку отримують однаковий статус перед державною: всі різні – всі рівні. За цієї моделі дозволяється діяльність будь-якої релігії.

Радянська модель передбачає практично обмежену вищість держави стосовно церкви, включення церкви в ідеологічну систему держави. Внаслідок цього церкви були майже повністю обмежені у своїх правах і існували в дуже обмеженому правовому просторі, який виключає будь-яку соціальну діяльність поза межами культу.

Культурно-географічні моделі, фіксуючи окремі моменти змісту державно-церковних відносин, виявилися проте безсилими у фіксації їх функціонального боку, пов'язаного зі станом суспільства, в якому діють дані держава і церква. Наприклад, американська модель, строго кажучи, взагалі не є моделлю цих відносин, передбачаючи їх повну хаотичність та анархічність.

Радянська модель взагалі не має сама по собі внутрішніх передумов для повного диктату над церквою.

Європейська модель, при всій своїй привабливості, є статичною, фіксує статус-кво у суспільстві, особливе становище церков-лідерів, створює несприятливі умови для нових релігійних напрямів.

Загалом усі ці моделі є працюючими стосовно конкретних обставин виникнення і становлення історичних держав: США, Німеччини, Великої Британії, Радянського Союзу. Але їхні пізнавальні можливості звужуються, коли їх застосовувати до сучасних молодих держав, які переживають період свого становлення, скажімо, України чи Молдови. У цьому разі наражаєшся на неможливість однозначно охарактеризувати спосіб відносин між державою та церквою у цих країнах. Тобто доводиться вести мову про суміщення, або накладання однієї моделі на другу; це вказує на те, що вони перестають бути працюючими моделями. Еклектична суміш моделей тільки підштовхує до роздумів, як сформуувати модель державно-церковних відносин, яка б працювала в умовах сучасної України. Механічне перенесення американської чи європейської моделі в Україну є неможливим через особливості її соціального розвитку, адже вона не стала ще державою демократичною в класичному розумінні; тому американська модель не є цілком придатною для неї, а надання пріоритетів будь-якій із

традиційних церков, згідно з європейською моделлю, посилять напруженість у суспільстві нашого просування до громадянського суспільства.

Американська модель і в Америці працює не ідеально, а будучи впровадженою в Україні з її посттоталітарним, ранньодемократичним устроєм, вона призведе до повної хаотичності церковно–суспільних процесів. Тому було б доцільно покласти за наріжний камінь теоретичної розробки положення про хронотопічний принцип побудови і застосування моделей державно–церковних відносин. А саме: ці відносини повинні бути повністю адекватними реаліям та умовам нашого соціального буття. Вони не повинні тягнути нас до тоталітарного минулого, але й не тягнути силоміць до прийдешнього громадянського суспільства. На відміну від марксистського конкретно–історичного принципу пізнання соціальних явищ, запропонований підхід припускає саме можливість перенесення моделей державно–церковних відносин, але за умов строгої відповідності рівня демократичного розвитку країн – умовно кажучи “донора” і “реципієнта”. За умов відсутності такого спілкування ми стверджуємо неприпустимість механічних запозичень.

З урахуванням цього підходу пропонується функціональний спосіб моделювання відносин “державо–церква”. Якщо спиратися на переважаючий характер цих відносин, то окреслюються такі їх типи:

1. Повне зрощування держави і релігійних інститутів. Прикладами можуть бути Королівство Саудівської Аравії, Держава Кувейт, Ісламська Республіка Іран.

2. Радикальне відокремлення держави від церкви і навпаки, те, що Джефферсон метафорично назвав “стіною відокремлення”. За приклади візьмемо США та сучасну Францію.

3. Підпорядкування церкви державі – так званий цеzarопапизм. Згадаймо становище православної церкви в Російській Імперії та, частково, у СРСР.

4. Підлеглість держави релігійним установам, що є характерним для теократичних держав, як Тибет до 1949 р., а нині – держава Ватикан. Однією з історичних версій цього був так званий папоцезаризм.

5. Відносини партнерства, або доброзичливого сепаратизму, коли держава не втручається в життя церкви, але створює умови для спільної співпраці в інтересах суспільства. Держава тут сама себе обмежує встановленням основних правил співпраці церкви та держави. Цей напрям можна вважати найбільш перспективним для більшості європейських країн. У разі зміцнення європейських пріоритетів політичного розвитку України, цей напрям стає найперспективнішим і для неї. Але траєкторія наближення України до європейських стандартів має два вектори. Позиція доброзичливого сепаратизму, коли держава допомагає церкві, але не контролює її внутрішнє життя, не є повністю тотожною позиції партнерства. Адже доброзичливий сепаратизм передбачає пасивну роль церкви, делікатне вивіщення держави над церквою, яка перебуває у пасивному стані існування. Держава тут відіграє активну опікунську роль. Церква є стороною інертною. На протигагу цьому відносини партнерства передбачають спільну розробку і сумісну реалізацію суспільно важливих програм. Церква і держава спільно виробляють межі взаємного невтручання або взаємної допомоги. Тенденція до строго визначеного

співробітництва між державою та церквою доводиться до потрібного стану принципами релігійної свободи, толерантності і рівності.

Отже, перед Україною постає питання історичного вибору моделі державно–церковних відносин. Давайте спершу оцінимо шанси кожної з названих моделей. Малоймовірними є моделі перша і четверта – зрощування держави і релігійних установ, а також підлеглість держави релігійним установам. Суто теоретично можливіми є всі інші моделі, але найбільш реальними є моделі, зазначені в пункті 5 – доброзичливою сепаратизму або партнерства.

Слід будувати таку модель відносин держави та церкви, яка б враховувала реальну ситуацію в країні, не ставила утопічної мети максимізації або мінімізації ролі релігії в суспільстві.

Залишкові явища тоталітарних методів управління та поширеність авторитарного типу особистості підштовхують нас до моделі доброзичливого сепаратизму, що виявляється у численних акціях підтримки державою церкви, своєрідному спокутуванні історичної провини перед нею. Але разом з тим, це ставить церкву у стан вдячної залежності щодо держави.

У міру просування українського суспільства до демократії, формування зародків громадянського суспільства здійснюватиметься перехід до відносин рівноправного партнерства. В цьому вбачається перспектива розвитку державно–церковних відносин в Україні.

Необхідною його передумовою є повне відокремлення і церкви, і держави одна від одної. Ми повинні бути свідомими того, що без повного відокремлення однієї згаданої інституції від іншої, держава просто приречена вивисуватися над церквою, або узалежнюватися від неї, тобто потерпати від нескінченного руху по замкненому колу. Відокремлення і держави, і церкви дає історичний шанс на встановлення відносин нового типу – добровільного партнерства, яке передбачає не хаотичну безладність, а усвідомлену взаємну залежність співдії в інтересах усього суспільства.

Американська модель також передбачає повне відокремлення держави від церкви, але зупинившись на цьому, вона й сама потерпає, коли стикається з проявами антигромадських вчинків на релігійному ґрунті. Ситуація вседозволеності дуже часто сприяє абсолютизації релігійної свободи. І тоді виникають ситуації, для виправлення яких необхідне втручання силових структур держави (наприклад, Гайянська трагедія). Тобто принцип повного відокремлення є необхідним ступенем соціального розвитку, необхідним, але не кінцевим.

В Україні Церква ще ніколи не була практично повністю відділеною від держави. Форми їх узалежнення були різними, але в якомусь вигляді залежність церкви від держави завжди зберігалася. Зберігається вона в певному сенсі і понині. Якщо зараз ми не надамо Церкві можливості розвиватися максимально автономно, захистивши її від впливу владних інституцій, політичних сил, а також не знімемо тягар церковних проблем з пліч держави, політичних діячів та державних чинників, доти не буде налагоджено цивілізоване співіснування цих двох соціальних інститутів.

Ми повинні виходити з того, що цей фундаментальний принцип має втілюватися в Україні відповідно до сучасної інтерпретації гуманізму та демократії. Звич-

ною, усталеною для нас нормою є відокремлення Церкви від держави і держави від Церкви. У такій постановці питання імпліцитно прихована думка про антагоністичні, нерівноправні стосунки держави і церкви. Відносини між ними у такій постановці розглядаються як односторонній процес впливу держави на церкву як сильнішого фактора на слабший, на менш соціально вагомий.

Слід ставити акценти на рівноправності суб'єктів державно-церковних відносин, чим будуть заперечуватися дотеперішні суб'єкт-об'єктні відносини між ними. Відокремлення держави і церкви передбачає їх автономію, незалежність одна від одної. Таке відділення для більшості систем означає неідентифікацію держави з будь-якою релігією і релігійною організацією.

В разі нездійснення повного практичного відокремлення церкви і держави в кращому разі встановлюються відносини доброзичливого сепаратизму. Тому повне відокремлення згаданих інституцій є необхідністю. Разом з тим воно відкриває дві можливості: важковрегульованого безладдя і анархізму та альтернативи йому у вигляді рівноправних партнерських стосунків. Тому Україна на цьому шляху повинна пройти 2 етапи:

1. Повне відокремлення церкви і держави одна від одної.

2. Встановлення рівноправних партнерських відносин між ними. Ми не можемо зупинитися на етапі повного відокремлення, а вважаємо за необхідне перехід до стадії партнерських відносин.

Існує також інший блок проблем даної теми, а саме:

1. Засоби законодавчого регулювання відносин між державою та церквою в сучасній Україні.

2. Основи державної політики щодо релігії і церкви.

3. Проблеми національної церкви і держава.

Усі ці проблеми співвідносяться з темою ролі Церкви в державотворчому процесі, державно-церковних відносин, але, водночас, вони становлять окрему підгрупу наукової проблематики, більш практичного характеру.

Rybachuk M. F., Ph.D., Professor (Ukraine, Kiev), mfyrb10@ukr.net
Lebedev V. S., Senior Lecturer of the Philosophy and Religion
Department of the Ukrainian Institute of Arts and Sciences (Ukraine, Kiev),
levit911@gmail.com

Church in the context of problems of state-building

Study questions of the Church's role in state-building process, the importance of compliance with the current legislation in the field of religion. Particular attention is paid to the analysis of modeling of church-state relations in contemporary Ukraine.

Keywords: state, church, state-church relations, the religious factor, poly-confessional, tolerance.

Рыбачук Н. Ф., доктор философских наук, профессор (Украина, Киев), mfyrb10@ukr.net

Лебедев В. С., старший преподаватель кафедры философии и религиоведения, Украинский гуманитарный институт (Украина, Киев),
levit911@gmail.com

Церковь в контексте проблем государственного строительства

Рассматриваются вопросы роли Церкви в государственном строительстве, важности соблюдения действующего законодательства в религиозной сфере. Особое внимание уделено анализу способов моделирования государственно-церковных отношений в современной Украине.

Ключевые слова: государство, церковь, государственно-церковные отношения, религиозный фактор, поликонфессиональность, толерантность.

* * *

УДК 24+330.144.1

Шепетяк О. М.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Київський університет ім. Бориса Грінченка; докторант, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України (Україна, Київ), o.shepetyak@gmail.com

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ЦЕРКВИ В ЕНЦИКЛІКАХ РИМСЬКИХ ПАП

Стаття містить аналіз соціального вчення Католицької Церкви, викладеного в енцикліках римських пап від Лева XIII до Бенедикта XVI. Ціллю статті є показати основні теми та ідеї, які розвивалися в офіційних документах Церкви, що стосуються соціальних, політичних та економічних змін у житті Європи і світу у XIX–XX століттях, а також орієнтування в ній християн, зберігаючи власну віровчительну і моральну позицію. Серед аналізованих енциклік присутні дев'ять документів, які отримали загальну назву "соціальних енциклік". Основною темою, яка проходить крізь усі ці документи, є свобода, рівність, справедливість і любов як засади, на яких повинно ґрунтуватися соціально-політичне життя християн. Соціальні енцикліки стали реакцією провідників Католицької Церкви на численні докорінні зміни в житті соціуму та відіграють особливу роль у соціально-філософській дискусії, суспільній етиці та богословському осмисленні економічних проблем.

Ключові слова: енцикліка, соціальна доктрина, Церква, папа, католицизм.

Одним із найважливіших аспектів практичного втілення богословського вчення Церкви є соціальна доктрина Церкви, ціллю якої є дати оцінку соціальним проблемам на основі християнської віри. Соціальна доктрина зазнала квітучого розквіту серед католицьких богословів XIX–XX століть, коли римські понтифіки виклали її основи в численних енцикліках та доктринальних документах.

Ціллю цього дослідження є аналіз соціального вчення Католицької Церкви в енцикліках, виданих римськими понтифіками від Лева XIII до Бенедикта XVI, основних проблем, які розглядалися у цих документах, та їхньої ролі в суспільному житті.

В ході дослідження посилатимемося лише на тексти енциклік, а саме енцикліку Папи Лева XIII "Regum Novarum" [7], енцикліку Папи Пія XI "Quadragesimo Anno" [9], енцикліку Папи Івана XXIII "Mater et Magistra" [5] і "Pacem in terris" [6], енцикліку Папи Павла VI "Populorum Progressio" [8], енцикліку Папи Івана-Павла II "Laborem exercens" [3], "Sollicitudo Rei Socialis" [4] і "Centesimus Annus" [2], енцикліку Папи Бенедикта XVI "Caritas in veritate" [1].

Католицька Церква на межі XIX і XX століть опинилася в ситуації важких соціальних, економічних, політичних та культурних змін у житті людства. Стрімкий науково-технічний прогрес та політичні революції змінили форми правління багатьох європейських країн та соціальні відносини між людьми і народами. Безліч позитивних моментів, які з'явилися внаслідок цих змін, важко переоцінити: парові машини замінили людську працю та звільнили багатьох робітників від непосильних фізичних навантажень, засоби комунікації спростили спілкування, новітній транспорт уможливив швидке пересування тощо. Однак все це – лише одна сторона медалі. Розвиток науки і техніки спричинив безробіття і злидні для багатьох робітників, які досі займалися фізичною працею, невдоволення цією ситуацією дали поштовх для численних соціальних напружень, гинули надії на зменшення різниці між багатими і бідними. В цій ситуації перед християнами постало питання: як реагувати на нові особливості соціально-економічного життя, зберігаючи доктринальні та моральні засади християнства? Зміни і ними спричинені напруження